

Jerzy Starnawski

Zofia Ciechanowska (2 kwietnia 1896 - 25 czerwca 1972) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 65/3, 413-420

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

V. K R O N I K A
Z M A R L I

Pamiętnik Literacki LXV, 1974, z. 3

ZOFIA CIECHANOWSKA
(2 kwietnia 1896 — 25 czerwca 1972)

Zofia Karolina Ciechanowska była niemal przez całe życie związana z Krakowem. Tu urodziła się jako córka Stanisława, profesora anatomii w Uniwersytecie Jagiellońskim, tu ukończyła (1914) znane gimnazjum im. Królowej Jadwigi, tu odbyła większą część swych studiów, rozpoczętych w Uniwersytecie Wiedeńskim (1914/15) u Waltera Brechta i u Edwarda Castlego. W owym pierwszym roku pobytu w wyższej uczelni traktowała germanistykę i romanistykę jako dwa równoległe kierunki swej edukacji. W latach 1915—1918 była studentką filologii germańskiej i polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, zaniechała studiów romanistycznych. W filologii germańskiej mistrzem jej nauki uniwersyteckiej był Spiridion Wukadinović, w filologii polskiej — Ignacy Chrzanowski i Stanisław Windakiewicz. Rozległe studia w zakresie kilku filologii predestynowały ją na rasową komparatystkę. Uwieńczyła swoje „*Wander- und Lehrjahre*” typowo komparatystycznym doktoratem uzyskanym na podstawie dysertacji: *Początki znajomości Goethego w Polsce. Czasy przedromantyczne. Brodziński. Mickiewicz* (1924). Promotorem był Ignacy Chrzanowski.

Dysertację swą ogłosiła drukiem w języku niemieckim, pt. *Die Anfänge der Goethe-Kenntnis in Polen*¹, a znacznie wcześniej publikowała po polsku liczne jej „odpryski” czy też wybrane rozdziały. Oto ich lista: *Źródła artykułu Kazimierza Brodzińskiego „O pieśniach ludu niemieckiego i angielskiego”* (1819) i zawarte w nim przekłady poezyj Herdera i Goethego (PL 1923)², *Kazimierza Brodzińskiego przekład ballady moralckiej Goethego* (PL 1923), *Nieznana recenzja przekładu „Fausta” Klingemanna* (1819) (PL 1923), *Mickiewicz a Goethe. Ze studiów nad znajomością Goethego w Polsce* (PL 1924/25), *Echa „Wertera” w Polsce* (PP 1925, t. 165), *Kazimierz Brodziński jako pierwszy tłumacz Goethego*

¹ „*Germanoslavica*” R. 1 (1931/32), R. 2 (1932/33).

² Skróttem PL oznaczamy „Pamiętnik Literacki”, skróttem PP — „Przegląd Po wszechny”.

w Polsce (PL 1928), *Twórczość Goethego a romantyzm polski* (cz. 1)³. Szczególnie ważny był przyczynek dotyczący *Wertera*; wkroczyła bowiem autorka na teren przeorany już przez znakomitego komparatystę, Konstantego Wojciechowskiego⁴, a zdołała dorzucić jeszcze sporo nowego materiału.

Rok Goethego — 1932 — obchodzony w całym świecie, rok, który w naszej nauce upamiętnił się przede wszystkim trzema arcypięknymi studiami Juliusza Kleinerja⁵, przyniósł w dorobku Ciechanowskiej, obok druku niemieckiej wersji jej pracy doktorskiej, artykuł *Goethe — poeta nastroju* (PP 1932, t. 194), poświęcony kilku drobnym lirykom poety, jak również przegląd sprawozdawczy *Das Goethe-Jahr in Polen*⁶, przeznaczony dla czytelnika obcego, i analogiczny, pisany z myślą o czytelniku polskim, pt. *Stulecie Goethego w Polsce. Plon naukowy* (PP 1932, t. 196). W parę lat potem w podobnym przeglądzie, zatytułowanym *Die polnische Germanistik*⁷, przedstawiła Ciechanowska aktualny stan germanistyki polskiej.

Badając wpływy literatury niemieckiej na polską, wyszła Zofia Ciechanowska sporo poza Goethego. Artykuł *Literatura niemiecka a polska w XVIII wieku. Stan badań*⁸ był może — jak wolno się domyślać — załącznikiem większej, nie zrealizowanej pracy komparatystycznej. Włączając się do hołdu jubileuszowego złożonego przez dużą rodzinę uczniów i przyjaciół Ignacemu Chrzanowskiemu, zamieściła Ciechanowska w księdze pamiątkowej dwa ważne przyczynki materiałowe: *Literatura niemiecka w Polsce w pierwszych latach romantyzmu. Materiały. I. Grillparzer w Polsce. II. Dwa nieznanne przekłady z Kleista*⁹. Polonistkę-germanistkę zainteresował również młodopolski liryk, przez długi czas nie przypominany u nas, Waław Rolicz-Lieder, zaprzyjaźniony z poetą niemieckim Stefanem Georgem. Wyrazem tego zainteresowania jest przyczynek pt. *Notatki do życia i twórczości Waław Rolicz-Liedera* (PL 1937).

Gdy się ogarnie spojrzeniem dorobek germanistyczny i komparaty-

³ „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU” 37 (1932), nr 10, s. 15—19. Wersja francuska w: „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres” 1932, nr 7/10. Zob. też „Faust” w Polsce. „Czas” 1932, nr 76. Tematem tym zajęła się i po wojnie (zob. przypis 13).

⁴ K. Wojciechowski, *Werter w Polsce*. Lwów 1904. Wyd. 2: Lwów 1925.

⁵ J. Kleiner, *Studia o Goethem*. W: *W kręgu Mickiewicza i Goethego*. Warszawa 1938 (właśc.: 1937).

⁶ „Germanoslavica” R. 2 (1932/33).

⁷ „Slawische Rundschau” 1935, nr 4.

⁸ W zbiorze: *Zjazd Naukowy im. I. Krasickiego we Lwowie 8—10 VI 1935. Księga referatów*. Lwów 1936, z. 1. Toż w: PL 1936.

⁹ W: *Prace Historycznoliterackie. Księga zbiorowa ku czci Ignacego Chrzanowskiego*. Kraków 1936.

styczny Zofii Ciechanowskiej z lat 1923—1937, aż dziw bierze, iż osoba o takich osiągnięciach naukowych nie była wykorzystana jako dydaktyk uniwersytecki. Przypomnijmy, że sytuacja germanistyki, zresztą wszystkich neofilologii, w Polsce międzywojennej nie była korzystna. Kierunek studiów prowadził zazwyczaj tylko jeden profesor, o specjalności bądź językoznawczej, bądź historycznoliterackiej, ale dydaktycznie sterujący obiema dziedzinami studiów. W całej Polsce obsadzone były tylko cztery katedry filologii germańskiej; prawda, że wszystkie przez uczonych o głośnych nazwiskach, ale żaden z nich nie miał możliwości zatrzymać przy swym uniwersyteckim warsztacie większej grupy wychowanków. Stan ten spowodował, iż germaniści dużej miary działali poza uczelnią. Z czasem wykruszyli się profesorowie, którzy nie pozostawili następców, w nowym zaś programie wprowadzonym od r. 1949, przy założeniu, że wykłady są osobne dla każdego roku studiów, nie mógł wystarczyć do pracy w sekcji jeden tylko profesor; nadeszły lata bezczynności dydaktycznej wielu katedr neofilologicznych na wszystkich uniwersytetach. Z perspektywy lat możemy dziś zauważyć, że źle się stało, iż w żadnym z tych środowisk nie pomyślano o Ciechanowskiej jako o kandydatce do katedry filologii germańskiej.

Zofia Ciechanowska dawała w swym dorobku naukowym pierwszeństwo pracom germanistycznym i komparatystycznym, chętnie jednak zajmowała się również problematyką ściśle polonistyczną. Z pierwszych lat jej twórczości naukowej szczególnie ważne są przeglądy recenzyjne ogłaszane periodycznie na łamach *Przeglądu Powszechnego*: *Historia literatury polskiej w ostatnim pięcioleciu* (1926, t. 169—171), *Prace historycznoliterackie w roku 1926* (1927, t. 174). W okresie 1927—1939 współpracowała z prowadzonym w tym periodyku działem „Przegląd Piśmiennictwa”.

Polonistkę-komparatystkę o szerokich horyzontach poznajemy w autorce studium o przekładach *Pana Tadeusza* na języki zachodnioeuropejskie, ogłoszonego tylko w streszczeniu, pt. „*Pan Tadeusz*” w językach zachodnioeuropejskich. *Uwagi o metodzie oceny przekładu*¹⁰.

Jako bibliotekarka była Ciechanowska niemal od momentu zatrudnienia w Bibliotece Jagiellońskiej (1925) naukowcem w tej dziedzinie. W roku 1928 opublikowała artykuł *Święto książki we Lwowie* (PP 1928, t. 179), a następnie — obszerne sprawozdanie z Międzynarodowego Kongresu Bibliotek w Rzymie (PP 1929, t. 183—184). Pisywała też artykuły sprawozdawcze z działalności bibliotek polskich¹¹. W zorganizowanym

¹⁰ „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU” 1936, nr 7. I nadbitka. Wersja francuska w: „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres” 1936, nr 7/10.

¹¹ Zob. np. „Przegląd Biblioteczny” 1930, z. 1; 1931, z. 2—4.

życiu nauki polskiej udział brała poprzez pracę w Towarzystwie Literackim im. Adama Mickiewicza (17 XII 1927 powołano ją na członka pierwszego zarządu zawiązanego świeżo oddziału krakowskiego, działającego pod przewodnictwem Chrzanowskiego¹²); wygłaszała również odczyty w Komisji Historycznoliterackiej PAU, której członkiem była od 1931 roku.

W latach powojennych rozwinęła Ciechanowska swą aktywność naukową, kontynuując pracę badawczą we wszystkich dziedzinach, które uprawiała *con amore* już dawniej. Występ gościnny w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, w którym przedstawił ją Mieczysław Brahmer, upamiętniony został przez druk streszczenia wygłoszonego referatu, pt. „Faust” Goethego w Polsce¹³. Artykuł bardziej syntetyczny, *Twórczość Goethego w Polsce*, ukazał się w dwusetną rocznicę urodzin poety¹⁴.

Temat główny całego „życia naukowego” autorki wymagał bibliograficznego zaplecza, przeto Ciechanowska starała się je wypracować. Poprzednikami jej — jak wiadomo — byli: Ludwik Kurtzmann, autor zestawienia bibliograficznego *Goethe w Polsce* (1887), i Edmund Kołodziejczyk, autor pracy nieco obszerniejszej, pt. *Goethe w Polsce. Rzecz literacko-bibliograficzna* (1913). Obie wymienione prace są już dawno przestarzałe i nawet w obranym chronologicznie zakresie niewystarczające. Nad monografią bibliograficzną Goethego w Polsce pracowała Ciechanowska przez lat szereg. W stadium wstępnym przedstawiła rzecz w r. 1950 na posiedzeniu Komisji PAU¹⁵, w ostatnich latach życia była redaktorką monografii bibliograficznej Goethego w Polsce, która miała być pracą zespołową. Jak dotąd, sprawa pozostała w sferze projektów; musimy zadowolić się tymczasem świetnym przedstawieniem zarysowym dziejów recepcji Goethego w Polsce, zamieszczonym przez Ciechanowską w edycji *Wyboru poezji Goethego* (1950), w serii „Biblioteka Narodowa” (II 48)¹⁶. W tej samej serii opracowała też *Egmonta* (1956; II 104) oraz antologię pt. *Niemiecka ballada romantyczna* (1963; II 142).

Wszystkie te edycje nastroczały wiele problemów filologicznych. Przy wydaniu *Egmonta* obowiązkiem edytorstwa było skolacjonowanie z orygi-

¹² Zob. J. S p y t k o w s k i, *Studium historii literatury polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1910—1945*. W zbiorze: *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Zarys monograficzny*. Kraków 1966, s. 220.

¹³ „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1949, s. 50—53.

¹⁴ „Twórczość” 1949, nr 8.

¹⁵ *Bibliografia Goethego w Polsce*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU” 1950, nr 3.

¹⁶ Ciechanowska doczekała wydania 2 *Wyboru* (1968), nadto w zbiorowej edycji *Poezji Goethego* przygotowywanej pod auspicjami Komitetu Neofilologicznego PAN opracowała tom 2 (1960).

nałem przekładu utalentowanej poetki, Kazimiery Hłakowiczówny, tu i ówdzie może poprawienie go, nadto napisanie wstępu o charakterze nie tylko historycznoliterackim, lecz w dużej części także — historycznym. W dwóch pozostałych tomach mających charakter antologii, głównym problemem edytorskim stał się właściwy dobór tekstów i tłumaczy. Imponujący wstęp, jakim Ciechanowska opatrzyła *Wybór poezji Goethego*, urasta do rangi zarysu monograficznego poświęconego temu twórcy, chyba najlepszego w nauce polskiej. Jak wspomniano, świetną kartę stanowi tu omówienie recepcji Goethego w Polsce. Studium to, podające w aneksie coś w rodzaju słownika tłumaczy, prezentuje szeroki wachlarz piór translatorskich: od Brodzińskiego i Mickiewicza aż do Juliusza Klei-nera, który na zaproszenie edytki przełożył kilka drobnych liryków, m. in. *Alles geben die Götter, die Unendlichen...* (*Wszystko dają bóstwa nieskończone...*). Również sama Ciechanowska uczestniczyła w tłumaczeniach. Tom *Niemiecka ballada romantyczna*, poprzedzony znów monograficznym wstępem, świetnie skonstruowany pod względem doboru tekstów¹⁷, stanowi znakomite *pendant* do analogicznego tomu tejże serii — *Ballada polska*, w opracowaniu Czesława Zgorzelskiego przy współudziale Ireneusza Opackiego (1962, BN I 177). Oba wymienione tomy „balladowe” dają czytelnikowi polskiemu znakomite ujęcia monograficzne ważnego w dziejach poezji gatunku literackiego.

Zajmując się największym poetą niemieckim, nie przestawała Ciechanowska składać w swych pracach daninę naszemu największemu. Rocznik „Pamiętnika Literackiego” 1948, w całości poświęcony Mickiewiczowi, mieści artykuł Ciechanowskiej: *Malarz Sprawy Walenty Wańkowicz. (Życiorys)* — obszerny, źródłowy biogram „jednego z najgłośniejszych rówieśników Mickiewicza i związanego z nim wielu węzłami”. Tom 5 Wydania Narodowego *Dzieł Mickiewicza*, zawierający pisma filomatyczne, pisma estetyczno-krytyczne i opowiadania, opatrzone został objaśnieniami pióra Ciechanowskiej (weszyły one również do Wydania Jubileuszowego).

Predylekcja do twórczości Brodzińskiego, widoczna od pierwszych prac uczoney, znalazła wyraz w członkostwie komitetu redakcyjnego edycji *Dzieł* autora *Wiesława*, przygotowywanej przez wiele lat, nie zrealizowanej dotąd w pełni. Impreza zbiorowa, której przewodniczył Stanisław Pigoń, wielu miała redaktorów poszczególnych działów. Posiedzenia komitetu były jakimis *sui generis* seminariami edytorskimi prowadzonymi na najwyższym poziomie. Dwie tylko części zaplanowanego szeroko wydania ukazały się dotąd: *Poezje* w opracowaniu Czesława Zgorzelskiego

¹⁷ Ze spraw szczegółowych zauważyć warto osiągnięcie edytki, jakim jest wprowadzenie nowego przekładu ballady Goethego *Erkönig*, trafnie oddającego tytuł; idzie bowiem o *Króla elfów*, nie zaś o *Króla olch*, jak tłumaczono dawniej.

(1959) i *Pisma estetyczno-krytyczne* w opracowaniu Zbigniewa Jerzego Nowaka (1964). Wkład Ciechanowskiej do zbiorowego przedsięwzięcia był spory; na uwagę zasługują jej znakomite tzw. wewnętrzne recenzje przygotowanych tomów. „Odprysk” ze swej pracy ogłosiła pt. *Materiały i notatki do twórczości Kazimierza Brodzińskiego*¹⁸.

Ostatnia opublikowana przez Ciechanowską poważniejsza rozprawa, *Stefan George i Wacław Rolicz-Lieder — ich translatorska wzajemność*¹⁹, ukazuje autorkę w całej pełni jako germanistkę-komparatystkę.

Z rozwojem naukowym badaczki szło w parze jej uaktywnienie się w pracy społecznej. W latach 1946—1952 była Ciechanowska sekretarzem Komisji Filologii Zachodnioeuropejskiej PAU. Współpracowała wówczas blisko z germanistą Adamem Kleczkowskim, a następnie z Juliuszem Kleinerem, który po śmierci Kleczkowskiego (1949) objął przewodnictwo Komisji. Z perspektywy czasu już — skreśliła kompetentnie sylwetkę Kleinera jako neofilologa i komparatysty w zbiorowej księdze wydanej przez Towarzystwo Naukowe KUL²⁰.

W latach 1950—1952, nie przerywając pracy w Bibliotece Jagiellońskiej, prowadziła Ciechanowska wykłady zleczone na filologii germańskiej UJ. Przypadła jej przykra misja zwinięcia sekcji osieroconej przez śmierć Kleczkowskiego, od r. 1952 przez dłuższy okres sekcja pozostała nieczynna dydaktycznie wskutek braku profesora. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała Zofii Ciechanowskiej w r. 1954 tytuł docenta, ale i to nie spowodowało uaktywnienia dydaktycznego sekcji, gdyż według przyjętych już wtedy zwyczajów potrzeba było do tego celu nie jednego, lecz kilku samodzielnych pracowników nauki. Oferty KUL zgłoszonej w r. 1953 (autorce licznych prac o Goethem zaproponowano wakującą katedrę germanistyki) nie przyjęła początkowo, nie mogąc z powodu przewlekłej choroby matki dojeżdżać stale do Lublina lub też przenieść się tam. W trzy lata później, gdy katedra oddana została zastępczo Bernardowi Stephanowi (od 1959 docentowi), doszło do zleconych wykładów i seminariów Ciechanowskiej w KUL; w latach 1961—1964, po przejściu Stephana na emeryturę, sprawowała kierownictwo sekcji, nie opuszczając jednak etatu w Bibliotece Jagiellońskiej, której od 1958 była wicedyrektorem. W KUL po raz drugi przypadła Ciechanowskiej przykra misja likwidowania sekcji. Ale mówiąc nawet i o tym krótkim okresie dydaktycznej działalności uczonej podkreślić trzeba, że magisteria z jej seminarium odznaczały się rzetelnością, że wychowując szczupłą — coraz mniejszą — garstkę studentów wykazała

¹⁸ „Zeszyty Naukowe UJ”, Seria Nauk Społecznych, Filologia, z. 1 (1955).

¹⁹ „Roczniki Humanistyczne” 1965, z. 3.

²⁰ *Juliusz Kleiner jako neofilolog i komparatysta*. W: *Juliusz Kleiner. Księga zbiorowa o życiu i działalności*. Lublin 1961.

wiele troski o należyty poziom ich wykształcenia. Z tej troski zrodziły się dwie cenne inicjatywy dydaktyczne. Czerpiąc wzór ze struktury studiów polonistycznych, zaczynała Ciechanowska swoje seminaria od tego, co Niemcy nazywają „*Quellenkunde*”, a więc od nauczania magistrantów zasad warsztatu badawczego, którym w przeciwieństwie do polonistów najczęściej w swych studiach nie dysponują²¹. Studenci neofilologii w Polsce pozbawieni są — jak wiemy — nie tylko ćwiczeń z bibliografii czy *sensu largo* z nauk pomocniczych historii literatury, ale także zajęć z zakresu teorii literatury czy poetyki. O te ostatnie zadbała Ciechanowska również, powierzając je Stefanowi Sawickiemu, podówczas adiunktowi, dziś profesorowi KUL.

W Bibliotece Jagiellońskiej przeszła Ciechanowska na emeryturę po 41 latach pracy — w r. 1966; zasługi jej uczcił wówczas Władysław Berbelicki w artykule *Pożegnanie ustępującego wicedyrektora Biblioteki Jagiellońskiej, doc. dr Zofii Ciechanowskiej*²². Za najtrwalszy ślad jej pracy bibliotecznej uważają specjaliści katalog systematyczny tej placówki, za inicjowany i nadzorowany przez Ciechanowską. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” zasilala często bądź sprawozdaniami rocznymi z działalności instytucji, bądź odkrywczymi przyczynkami powstałymi w oparciu o zbiory specjalne Jagiellonki. Dwukrotnie wzięła udział w zbiorowym hołdzie złożonym przez pracowników Biblioteki wybitnym ich poprzednikom: opublikowała artykuły *Karol Estreicher jako historyk literatury*²³ oraz *Jerzy Samuel Bandtkie jako bibliotekarz i bibliotekoznawca*²⁴. Nie doczekała druku tomu 2 *Historii Biblioteki Jagiellońskiej*, stanowiącego wspólne dzieło jej i Jana Baumgarta. Praca ta z pewnością, po dokończeniu przez kogoś z kolegów, będzie kiedyś opublikowana.

Dodajmy, że polonistka-bibliografka była jeszcze w latach przedwojennych, jak również po wojnie, stałą współpracownicą *Polskiego słownika biograficznego*; spośród haseł opracowanych przez nią wyróżnia się biogram Klementyny z Tańskich Hoffmanowej (t. 9, 1960—1961).

Jeszcze w ostatnim dziesięcioleciu życia przejawiała dużą aktywność społeczną. Była członkiem Komisji Historycznoliterackiej PAN w Krakowie, Komitetu Neofilologicznego PAN, członkiem Towarzystwa Naukowego KUL, uczęszczała na zebrania Towarzystwa Literackiego im. Adama

²¹ Piszący te słowa, współpracując z doc. Ciechanowską w KUL, przysłuchiwał się w jednym roku cyklowi „*Quellenkunde*” w ramach jej seminarium; doskonale prowadzonym ćwiczeniom niejedno zawdzięcza partię dotyczące filologii germańskiej w wyd. 2 jego *Warsztatu bibliograficznego historyka literatury polskiej* (Warszawa 1971).

²² „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1966, nr 2.

²³ W zbiorze: *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera (1827—1908)*, *Studia i rozprawy*. Kraków 1964.

²⁴ „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1970, nr 1/2.

Mickiewiczza w Krakowie czy w Lublinie (w okresie dojazdów do KUL), występowała jako prelegentka, zawsze miała wiele do powiedzenia jako dyskutantka. Przez kilka lat brała stały udział w staropolskich konferencjach Instytutu Badań Literackich PAN²⁵.

Wymienione tu prace naukowe i zasługi społeczne Zofii Ciechanowskiej chyba tylko zarysowo ukazują gęsto zapisaną kartę jej działalności — pracownika skromnego, rzetelnie oddanego służbie kultury narodowej²⁶.

Jerzy Starnawski

²⁵ Już w zaraniu swej twórczości naukowej ogłosiła interesujące studium komparatystyczne z zakresu literatury staropolskiej, pt. *Samuela Przytkowskiego parafraza hymnu „Te Deum”*. W zbiorze: *Szymon Szymonowicz i jego czasy. Rozprawy i studia*. Zamość 1929.

²⁶ Zob. A. Kleczkowski, *Germanistyka, anglistyka i skandynawistyka w Polsce*. Kraków 1948. — *Słownik współczesnych pisarzy polskich*, t. 1, s. 363—365. — O. Dobijanka-Witczakowa, *Historia Katedry Germanistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*. W zbiorze: *Wydział Filologiczny UJ. Historia Katedr*. Kraków 1964, s. 359—360, 364. — I. Sławińska, *Studia neofilologiczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w dwudziestoleciu powojennym. (1944—1964)*. „Zeszyty Naukowe KUL” 1965, nr 3. — W. Berbelicki, *op. cit.*, — A. Kołaczkowski, *Dzieje germanistyki na KUL*. „Roczniki Humanistyczne” 1968, z. 4. — O. Dobijanka-Witczakowa, *Zofia Ciechanowska. (1896—1972)*. „Zeszyty Naukowe UJ”, *Prace Historycznoliterackie*, z. 27 (1973). — L. Tabeau: *Zofia Ciechanowska (1896—1972)*. „Przegląd Biblioteczny” 1973, nr 3; *Zofia Ciechanowska (1896—1972)*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1973, nr 1/2.